

Rimsko čaranje na olovnoj pločici iz Kupe kod Siska.

U prvoj poli 1913. našao je jedan radnik u Sisku u materijalu, što se je izjaražao prediduće godine iz rijeke Kupe, tanku pločicu od olova, na kojoj su se vidila slova (sl. 102.). Posredovanjem g. tehničkoga savjetnika Antuna Bukvića, toga dobrog i vjernoga prijatelja hrvatskoga narodnoga muzeja nabavio se je i taj spomenik kao i mnogi drugi za zbirku sisačkih starina ovoga zavoda.

Pločica ima oblik ponešto nepravilne pačetvorine sa 132 mm visine i 98 mm širine; najveća joj debljina iznosi jedva 0.5 mm. Sadanji svoj oblik dobila je tako, da se je nožem na lijevoj strani iznutra odrezalo one komade materijala, koji su iz ravne linije preveć izilazili. Pločica se je našla više puta prikićena, tako da su se na njoj vidile samo riječi *Data detrementi*. Kada se je u muzeju oprezno odmotala, vidilo se, da je na obje strane sva ispisana i da je namjerice tako zatvorena bila, da se je najprije na polovini prekitila a zatim još tri puta i tamo, gdje se gornji i donji rub pločice dotiču. Na nutarnjoj strani napisano je sedamnaest redaka. Da se pločica uzmogne laglje prekititi, zagrebalo ju se je još prije pisanja po sredini željeznom pisaljkom (ili nožem) više puta. Pri tom se je tako postupalo, da se je 8. redak mogao samo do polovice ispisati, jer je to dalje zapriječila veća grebotina. Na vanjskoj strani napisano je sedam redaka, i to šest od njih istim smijerom kao i oni iznutra. U najdonjem od tih šest redaka sada se vidi jedva još koji trag slova, dapače prije izgleda, kao da ih se nastojalo izbrisati. Sedmi redak sa riječima *Data detrementi* stoji spram ostalih šest preokrenuto, pa se je možda zabilježio, kada je pločica već bila zatvorena, tako da se više nije moglo viditi, kojim su smjerom ostali reci bili napisani. Tim dvjema riječima označilo se jasno, što napis sadržaje, naime da se s njime hoće nekome da nanese šteta.

Evo napisa:

Izvana piše:

Data detrementi
madata dat · is
Savo cura · aga
de me MA advero
noistro · o mutus · ne
contra nos locui a
ud / / /

Ima se čitati:

Data detr[i]menti.
Ma(n)data dat is
Savo; cura(m) aga(t)
de me MA adver(s)ar(i)o
5 *no<i>stro, o(s) mutu[m], ne*
contra nos lo[q]ui a-
ud[feat].

Iznutra piše:

Adverssaro · nosstro
G. Dometiu Secundo
et. Lucius · Lartio
et. Secundus · Carus
Ciba · et. P Citronius
Cicorelliu · Narbone
et. L Liccaeus · Sura Ssipan
et Luccillius
Vallente · ne possi
contra sse faceri
avertat · illos · ma et e
contra locui ne · ma
ci · illor us mutu · o fac
G. Domtius Ssecundo
et · Lucius La Cicol Giba
Mta tagita lucu tu
f lab nae loru prutecas

Ima se čitati:

Advers<s>ar(i)o nos<s>tro
G · Dometiu(s) Secundo
et Lucius Lartio
et Secundus Carus
 5 *Ciba et P. Citronius*
Cicorelliu(s) Narbone
et L. Liccaeus Sura S<s>ipan(us)
et Luc<c>il<l>ius
Val<l>ente , ne possi(nt)
 10 *contra s<s>e facer[e];*
avertat illos ma · et e
contra loqui ne ma
ci , illor(um) [o]s mutu(m) o fac
G. Dom(i)tius Secundo
 15 *et Lucius L(artio) Cico(re)l(lius), Giba.*
M(u)ta, ta[c]ita l[o]qu(i) tu
f(ac)lab(ia), n<a>e (il)loru(m) pr[o]te-
[g]as.

Pisac ovdje priopćenoga teksta bio je dosta slabo naobražena osoba, tako da se u više slučajeva neda ustanoviti, što je zapravo htjeo da kaže. U glavnom se vidi, da je htjeo, da začara neke poimence navedene svoje neprijatelje ili protivnike, kako ne bi mogli, da u parbi, koju su s njime imali, protiv njega govore. U čemu se ta parba sastojala, iz samoga se teksta ne vidi. Pisac, kojemu početna slova imena možda imaju da budu u dva puta navedenim slovima M A (4. redak izvana i 11. redak iznutra), izdaje nalog riječnomu bogu Savu, da se pobrine za njega a protiv njegovoga protivnika Gaja Domicija Secunda. Ostale osobe, koje se navode, bit će valjda da su samo protivnikovi svjedoci a zovu se Lucius Lartio, Secundus Carus, Publius Citronius Cicorellius, Lucius Sura Sipanus i Lucilius Valens. Uz ime Publija Citronija Cicorellija navodi se rodno njegovo mjesto Narbo u Galliji, Lucius Liccaeus Sura bio je možda Hispanac („Ssipan“), a kod Secunda Cara bi se možda moglo pomišljati, da je bio rodom iz Cibala (danas Vinkovci). Drugi popis istih imena iznutra na kraju nepotpun je i pobrkan. Pisac pločice nalaže riječnomu bogu, da se ne zauzme za te njegove protivnike i da učini, da njihova usta i usne šute, tako da oni ne bi mogli protiv njega da govore niti protiv njega što da učine.

U 5. retku O MVTV^ ima valjda biti os mutum. Što je IIT II u 11. retku i M^ Ck u 10. i 13. retku, ne mogu da se domislim. Jezične i gramatičke pogreške, iz kojih se vidi, kako je slabo pisac bio pisanju vješt, tako su obilne, da ih nije vrijedno posebice navoditi. Kod čitanja teksta nastojao sam, da pogodim, što je htio da kaže, te naravno nisam mogao, da mimo pisca dadem jezično i gramatički dotjeran tekst.

Pismo, kojim je napis pisan, obična je latinska kurziva, a zagrebano je na olovnu pločicu kovnom pisaljkom, kakovih se je u Kupi našlo više stotina komada, pohranjenih u zbirci hrvatskoga narodnoga muzeja. Velikom većinom su načinjene

od željeza, ali ih ima iz Kupe nekoliko komada i od tuča i od kosti. Slova, koja su često puta pogrešno zabilježena (n. pr. II mjesto I, O mjesto D, A mjesto S i t. d.), ne razlikuju se previše od običnih latinskih majuskula, samo se slovo E redovito piše sa dva usporedna okomita poteza ||. Između pojedinih riječi metnulo se je katkada kao interpunkcija kratak okomit ili kosi potez.

Sisačka pločica, s koje se je ovdje tekst priopćio, spada među t. zv. *tabellae defixionum* (κατάδεσμοί, νεκρομαντία), kojih se je po raznim krajevima grčkoga i rimskoga svijeta već preko jedne hiljade komada našlo. Ovakovim se je pločicama htjelo nekoga protivnika ili više njih ukleti, ureći ili učarati, da im se tako prouzroči neka šteta. Namjera onoga, što se je dao na takovo postupanje, izrazuje se glagolima δεῖν, καταδεῖν, ligare, defigere i sličnim drugima, na koje se u tekstovima tih pločica često nailazi. Htjelo se je u neku ruku protivnika simbolično probosti ili prikovati ili svezati, tako da se ne može niti kretati niti braniti od ukletve, što se je protiv njega izrekla.

Ovakovim poslovima praznovjerja bavilo se je kod Grka i Rimljana posebno, prilično razvijeno umjeće, poznato pod imenom magije, kojemu se po nekim mjestima kod starih pisaca nalaze tragovi već u starom vjerzakonu i narodnom životu grčkom i rimskom, dočim se kasnije, primiv razne strane elemente, pojavljuje pod obličjem importirane strane znanosti, kojoj je glavno obilježje tajnovitost i nedohitnost. Glavna sila, kojom magija raspolaže, je vještina, kojom ona tobože može da obustavi i preokrene božanske, čovječanske i prirodne zakone, pa da pomoćju svoga opčinjanja promijeni prirodni razvoj događaja, kako se to pomoćju religioznih čina ne može da postigne. Dok se svećenik molbom obraća na božanstvo, mag božanstvu zapovjeda i prisiljava ga, da mora pružiti pomoć kod poslova, koji su u svakom pogledu ljudima škodljivi, nezakoniti i nemoralni. Radi takova njezina karaktera rimski su zakoni magiju od uvijek progonili kao nedopuštenu zločinačku i prestupničku vještinu. U latinskim pravnim spisima postala je dapače riječ *magus* sinonimnom sa *maleficus*. Kažnjavali bi se ne samo oni, koji su magijske čine vršili, prema njihovom stališu progonstvom ili smrću vatrom, mačem, na krstu ili u areni, nego i oni, koji su u magiju bili upućeni, makar da ju i nisu vršili. I samo posjedovanje magijskih knjiga bilo je kažnjivo.

Po grčkom vjerovanju preuzeli su bogovi zadaću, da kazne ljudske zločine a naročito odmazda je bila posao podzemnih bogova. Ljudi su stoga, kada im se ma s koje strane krivica učinila, mislili, da si smiju pomoći uklinjuć krivca i preporučujuć ga srdžbi bogova. Takova ukletva (ἄρα) je pojava, koja je i u privatnom i javnom životu grčkom od davnih vremena u običaju bila. Napisi dokazuju, kako se je bogove zazivalo protiv onih, koji bi prekršili sklopljene saveze ili potvrđene zakone i protiv onih, koji bi grobove oskvrnuli. Ali kako se je često zbivalo, da su se bogovi kasno sjetili ili nikada, da krivca kazne, to je prosti narod rado bio pristupan naukama praznovjerja, da božanstva neće molbi uslišati, osim ako ih se z zove po magijskim ritualnim propisima, po kojima ih se može prisiliti, da ih uslišaju. U tu svrhu valjalo se obratiti na ljude, koji su tvrdili, da se u tajne poslove magijskoga umjeća razumiju, a takovi su bili *magi* ili *Chaldaei*, *sagae* ili *strigae*, *venefici*, *mathematici*, γόητες, ἀστρολόγοι, φαρμακοί i t. d. U mračnim špijlama, daleko od ljudskih prebivališta vršili su ovi u tamnoj noći magijske ritualne čine, izgovarajuć uz neobične simbolične ceremonije posebne formule, koje se često

nalaze zapisane na onim sačuvanim spomenicima, koji se nazivlju *tabellae defixionum*. Nije doduše nužno bilo, da te formule budu napisane, jer je u magiji od najveće važnosti bila izgovorena riječ, ali se je držalo, da će djelatnost biti veća i sigurnija, ako se formula osim toga još i zapiše.

Defiksijone pločice većinom su načinjene od otanke olovne lamele pravokutničkoga oblika i malih dimenzija. Smatalo ih se cilindrično na oblik cjevčice ili bi ih se dva ili više puta poput diptiha prekitilo, kako se je postupalo i kod smatanja privatnih pisama. Tako je pismo većinom dolazilo unutra, pa se je laglje moglo da sačuva, ali se i nije moglo da pročita, dok se pločica ne bi razmotala. Pločice su velikom većinom probušene od jednoga ili više čavala; katkada je čavao prolazio samo kroz cijev, u koju je pločica bila smotana ili između partija prekićene pločice. S prvoga kraja je čavao valjda imao samo tu svrhu, da se pločica zatvori, da ju se ne bi moglo otvoriti i čitati, ali se već veoma rano pojavilo neko praznovjerno shvaćanje, po kojem se je čavlu pripisivala neka magijska moć, tako da je moralo nastati ono, što se je na prikovanoj pločici napisalo. Kako je naime čavao najčvršće sredstvo, da se nešto spoji ili sveže, tako da se ne može pomicati, tako je i onaj, koji je prikovanom pločicom uklet, nerazrješivo privezan na svoj udes po božici Ἀνάγκη (Necessitas) te mu se nemože da odhrva. Čavli, što su se kod defiksija rabili, veoma su često od bronca, jer se ovi najteže savijaju, jer su dakle najjači.

Za defiksijone pločice, na koje bi se bilježile ukletve, uzimao se trajniji materijal, koji u grobovima, kamno ih se je često mećalo, ne bi tako lako mogao da propadne. Skoro sve poznate pločice su od olova, kojega se je u staro doba veoma mnogo proizvodilo, a koje je za pisanje veoma prikladna tvar, jer je dovoljno mekano, tako da se po njem mogu pisaljkom slova urezavati i da ga se može savijati, a ipak je i dovoljno tvrdo, tako da se pri tome ne lomi. Po svjedočanstvu starih pisaca pisala su se na olovnim pločicama pisma a nekoliko takovih se je i sačuvalo. Katkada je i na defiksijonim pločicama zapisano, da su one pisma, pisana stanovitim božanstvima podzemnoga svijeta. Radi svoje prikladnosti je olovo sigurno već jako rano za pisanje rabilo, a tekar kasnije se je kovini stalo da pripisuje stanovite osebine, radi kojih bi ona mogla da djeluje privlačivo na bogove podzemnoga svijeta. Kako je naime olovo teška kovina i hladna kao što su hladni mrtvaci, pa kako mu je i boja boja umirućega čovjeka, to su i samu kovinu dovodili u neki snošaj s podzemljem. Neki egipatski papyri, u kojima se nalaze propisi magijskoga vračarskoga umjeća, propisuju porabu olova kod magijskoga postupanja, kada se pri- nuđuju podzemna božanstva, da pomognu. Olovo je po starim astrolozima kovina škodljive zvijezde Saturna, koja donosi propast i smrt. Uprav tako ju donose i ukletvenim formulama ispisane olovne pločice, na kojima se katkada naročito traži, da onaj, koji se proklinje, postane hladan kao olovo (dakle mrtav) ili bez koristi ili neka ne bude u njemu života ili neka mu jezik postane olovom i t. d.

Običaj, da se pišu defiksijone pločice, čini se, da je nastao u Grčkoj, odakle je prešao u Aziju, Egipat i Italiju, pa posredovanjem rimske vojske u ostale krajeve rimske države. To se daje zaključivati iz samih sačuvanih pločica, od kojih najviše potječe iz Attike i Eubeje pa iz Rima i Karthage. Athenske i attičke pločice su najstarije te jedna od njih potječe možda već iz V. stoljeća pr. Kr., dok ih ima više iz IV., veoma mnogo iz III. i samo još nekoliko iz II. stoljeća pr. Kr.

Iz kasnijega vremena nije nijedna. Od neattičkih pločica ima ih više iz grčkih krajeva, koje spadaju u predkršćansko vrijeme, dok su one iz Italije i rimskih pokrajina većinom iz prva četiri stoljeća posl. Kr.

Velik broj za sada poznatih defiksijonih pločica pisan je grčkim jezikom. Osim ovih ima možda jedna stotina latinskih, preko 30 sa latinskim i grčkim riječima pa 5 etruščanskih, 4 oskijske, 10 keltskih, 2 punske i 1 iberska. Među grčkim pločicama ima nekoliko pisanih latinskim jezikom a grčkim slovima. I u gradovima, u kojima se je kao n. pr. u Rimu i Karthagi govorilo latinski, često puta su se defiksije pisale grčki ili pomiješano ili latinski s grčkim slovima, jer je praznovjerje tomu pripisivalo neku veću snagu kao i drugim nekim čarolijskim pojavima na tim tablicama.

Po svojoj formi pojedini primjerci defiksija veoma variraju. Skoro svaka je napisana u tu svrhu, da se osveti neka šteta ili povreda, koja je ili već učinjena ili je se bilo bojati, pa sa željom, da se ta šteta ili ispravi ili da protivnik sâm pretrpi ono, što je smjerao piscu ukletve da učini. Iz mnogih se tekstova ne može razabrati razlog, zašto su napisane, ili što se je pisac pouzdavao u božanstvo, koje čita njegove misli, da će to već samo znati, ili što se je bojao eventualnih neprijava, koje bi ga mogle da stignu, ako bi se za njegovo postupanje doznalo.

Prema povodu, zašto su se napisale, mogu se sve defiksijone pločice svrstati u četiri skupine:

U prvu spadaju one, koje su naperene protiv protivnika u još tekućim parnicama, protiv njihovih svjedoka i pravnih zastupnika. Njihove riječi i čini neka budu bez vrijednosti, a i onih, koji im u prilog svjedoče, pa neka parnicu izgube ili od nje odustanu. Oni, koji pisca ukletve ogovaraju ili krivo protiv njega svjedoče, neka propadnu zajedno sa svim svojima.

Druga se skupina odnosi na prestupke protiv imetka, dakle na krađu ili pronevjerjenje. Kradljivca, nepoštena nalaznika ili kupca ukradenih ili pronevjerenih stvari hoće se prijetnjom smrti da prisili, kako bi ukradeno ili pronevjerenog povratio.

Treća je skupina najveća naime erotična. Žena proklinje muža, koji ju je ostavio, ako se ne povrati. Zaljubljena djevojka želi svojoj sretnijoj suparnici svako zlo. Muškarac želi djevojci, koja ga neće, da ne uzmogne niti jesti niti spavati i da joj gori dah i srce, dok nedođe k njemu. Ljubavne su ukletve po cijelom grčkom i rimskom svijetu raširene.

Četvrta je skupina artistska. Upravljači kola za utrku uklinju kočijaše protivničke stranke i njihove konje, kako ne bi u cirku pobijedili. Uklinju se borci u areni i plesači na pozornici. Najviše se je ovakovih defiksijonih pločica našlo u Karthagi i Hadrumentu u Africi, a potječu iz II.—IV. stoljeća posl. Kr. ali ih ima i iz Rima.

Na veoma mnogim defiksijonim pločicama pisalo se je pismo kao obično od lijeva na desno, ali ima i takovih, gdje je poredanje slova bilo obratno (*γράφματα ἐπαρίστερα*) a to se je smatralo, da je mali ominis. Činilo se je to iz praznovjerja, da se osjegura pripomoć bogova podzemnoga svijeta, koji da tobože sve obratno vide. Katkada su se i reci obratnim redom pisali ili porazbacali a porazmiješala bi se i slova i riječi u pojedinim recima. Katkada bi se rabila i zastarjela pismena ili

ih se je tako promijenilo, da izgledu kao magični znaci. Tekst bi se katkada pisao u cirkularnim koncentričnim linijama ili u koncentričnim kvadratima ili kakogod drugačije.

Na pločicama bi se zabilježilo magijsku molitvu, razne znakove pa nacrtalo likove bogova, koji bi se zazivali i likove žrtava, protiv kojih su bile napisane.

Za mnoge defiksijone ploče nije poznato, na kakvom su se mjestu našle, ali je vjerojatno, da ih većina potječe iz grobova, što je za priličan broj zaista i ustanovljeno. Nijedno drugo mjesto nije bilo tako prikladno, da se postigne direktni saobraćaj sa bogovima podzemnoga svijeta, koji su trebali da naškode osobi, koja se je uklinjala. Nije bilo od važnosti ime pokojnika, čiji je to grob bio, ali su se najrađe upotrijebili grobovi mrtvaca, koji su umrli od prerane (*ἄωροι*) ili od nasilne smrti (*βίαιοθάνατοι*). Tako su se mnoge pločice našle i u amphitheatrima (Karthago, Trier) na mjestima, gdje su bila položena trupla gladijatora, što su u bojovima poginuli. Neke su pločice nađene i na drugim mjestima, koja su bila posvećena podzemnim bogovima a neke u bunarima i toplim vrelima. U vodu su se bez sumnje zato bacale, jer je to bio put k Manima onih, koji su kod brodoloma poginuli. Neki magijski papyri naročito navode rijeke, more, bunare, zemlju i grobnice kao prikladna mjesta za pohranjivanje ukletvi.

U tekstu defiksijonih pločica veoma je važan dio ime osobe, koja se je uklinjala, jer po praznovjernom shvaćanju ono će da stigne čovjeka, što bude stiglo njegovo ime. Da bude uspjeh siguran, moralo se ime jasno i tačno napisati, eventualno i s imenom matere, oca ili gospodara, kako bi božanstvo doznalo, koga će da progoni. Može manjkati zaziv božanstva i sama defiksijona formula, ali ne smije ime osoba, protiv kojih je ukletva bila naperena. Mnoge antičke tablice ni ne sadržaju ništa drugoga osim imena. Da žrtva učinu ukletve nikako ne uzmogne izbjeći, naveli bi se posebno i ukleli osim njegova imena još i pojedini dijelovi njegova tijela od glave do pete, posebno i njegovo zdravlje, život, duša, volja, razbor, pamet, jezik, riječi i djela, njegove nade i sav njegov imetak. Kletva se izriče i protiv članova protivnikove obitelji i protiv svih, koji mu pomažu, pa i protiv odvjetnika, koji zastupa njegove parnice. Ove se osobe često ne navode poimence, jer im ili imena nisu bila poznata ili poradi pomanjkanja prostora. Smatraju se neprijateljima zato, što su protivnikovi rođaci ili prijatelji te što mu pomažu. Katkada ima defiksija i protiv nepoznatih osoba pa se tu nisu mogla imena zapisati, nego se je samo zabilježila krivnja ili prestupak počinitelja a božanstvo će već znati da ih nađe. Na nekim pločicama su se s kočijašima ukleli i konji protivničke strane u cirku i navela imena i posebni znaci tih konja.

Osim imena osobe, koja se uklinjala, veoma su važan dio teksta defiksijonih pločica riječi, kojima se je uklinjalo a koje je mag prigodom simboličnoga operiranja govorio i na pločicu pisao, pa zatim zazivanje božanstva, da kod toga pripomogne. Najčešće se kod toga rabe riječi *δεν*, *καταδεν*, *συνδεν*, ligare, deligare, obligare, kojima se izražavalo vezanje neprijateljeva imena ili lika uz pomisao, da se veže i samoga neprijatelja, tako da se ne može ni da makne i da ne može kazni božanstva da izmakne. Katkada dolaze riječi, kojima se žrtve predaju božanstvu n. pr. mandare, commendare, dare, deferre, denuntiare, indicare, tradere i t. d. ili slične grčke riječi. Zazivanje božanstva spominje se glagolima adiurare, deprecari, excitare, obsecrare, orare, petere, precari, rogare, uz koje sa *ut* ili bez njega dolaze

glagoli, kojima se kaže, što da bogovi učine (abducas, cogas, deteneas, facias, occidas i t. d.), ili se pri tome rabi imperativ (adduc, aufer, occide, retinete, vulnere i t. d.).

Na defiksijonim pločicama spominju se katkada imena nekih božanskih bića, koja se zazivlju u pomoć. U starije doba dolaze grčki ili rimski bogovi, kasnije nastaje neka mješavina raznih elemenata, pa dolaze više ili manje poznata božanstva i demoni orijentalni, egipatski, židovski, pa oni gnostičke sekte. Konačno se dobro poznatim grčkorimskim božanstvima dodaju novi ili barbarski pridjevci (βάρβαρα ὀνόματα), koji iz njih prave nova božanstva. Među većim bogovima spominju se Hermes, Ge, Hades, Persephona, Demeter i Hekata. Hermes se često naročito nazivlje χθόνιος, koji odvodi duše u podzemni svijet, a chtonska su božanstva i ona ostala, kao i ona druga manja, koja se navode (n. pr. Erinyje).

Nešto sasama drugoga od malo prije spomenutih demona, koji su božanska bića, jesu δαίμονες, *daemones*, νεκροδαίμονες, *animae huius loci*, koji se zazivlju na kasnijim defiksijonim pločicama sa Kypra, iz Karthage i Hadrumeta a i od drugud. To su duše pokojnika a naročito duše onih mrtvaca, koji su umrli nasilnom ili preranom smrću, ili koji su ostali nesahranjeni (ἄταφοι) a ti su se smatrali najvećim i najokrutnijim čovječjim neprijateljima, ili onih, koji su u boju poginuli pa ležali n jednom zajedničkom grobu (πολυάνδροι). Vjerovalo se je, da duše pokojnika borave u blizini njihovih grobova, kod kojih se je stoga veoma rado i često obavljalo magijsko čaranje. Demon mrtvačev je magu poslušan a ljudima uvijek škodi. Otkako se je stalo demone zazivljati, prestalo se je zazivanjem grčkih bogova i mjesto njih dolazi katkada Osiris ili koje drugo egipatsko božanstvo, onda Sabaoth, lao ili koje drugo biće židovskoga vjerovanja. Na pločicama iz Afrike navodi se puno raznih genija i demona se raznoličnim barbarskim imenima.

Imena božanstva, demona i duhova, koji bi se zazivali a kojima bi se katkada obećale žrtve, često bi se zapisala na defiksijone pločice. Kako nije bilo sigurno, da li će oni dobre volje htjeti da pruže pomoć, pa ne će li ju htjeti da uskrate, to je mag imao na raspolaganje posebne riječi, kojima ih je umjeo da na to i protiv njihove volje da prisili. To su t. zv. Ephesia grammata i Barbara onomata. Ephesia grammata poznaju već grčki komediografi a leksikograf Pauzanija im izvodi ime od onih pismena, što su bila napisana na kipu efeške Artemide. Po Hesychiju i Klementu iz Aleksandrije bile su Ephesia grammata riječi: ἄσιον, κατάσιον, λίξ, τετράξ, δαμναμενός i ἄσιον, ali se znade i za druge. Razlikuju se dvije serije: jedne ne sadržaju nikakova smisla, a druge su sastavljene prema grčkim, sirskim, punskim, židovskim ili egipatskim riječima. Od ovakovih Ephesia grammata načinjala su se barbara onomata, kojima su se nazvala inače poznata božanstva. Na kasnijim defiksijonim pločicama i u egipatskim čarobnim papyrima dolaze katkada kao Ephesia grammata grupe slova, koje se opetuju toliko puta koliko ima slova, ali tako, da se svaki put ispusti jedno slovo, dok ne preostane samo jedno jedino, ili tako da prvo slovo mijenja svoje mjesto dotle dok ne dođe na poslednje mjesto.

Na pločicama, na kojima se sile božanstva, da budu naložima maga poslušna, nailazi se med ostalim i na t. zv. χαρακτηρες, pojedina na krajevima krugljicama urešena slova, za koja se je držalo, da imaju osobitu snagu. Nazivalo ih se i svetim karakterima a tako se je nazivalo i ona božanstva, koja su ti karakteri označivali. Na t. zv. sethijanskim pločicama su to slova XZΛYΘ Često dolaze i serije

samoglasnika *αεηιουω*, kojima se je označivalo sedam planeta, njihovu božansku harmoniju i arkanđele, koji su prema gnostičkoj nauci njima vladali. Katkada se je čaralo i brojkom 3 tako, da bi se pojedine riječi tri puta zapisale i t. d.

Da bude magijsko postupanje djelotvorno, bilo je neophodno nužno, da se točno vrše pojedini formalni propisi, jer bi poradi nemarnosti ili nevještine postupak mogao biti uzaludan ili se njegovo djelovanje dapače okrenuti protiv onoga, koji je uklinjao. Ima stoga na pločicama fraza, kojima se ovaj potonji nastoji da obrani od eventualne retroaktivne moći svoga postupanja. Iz nekih se formula vidi, da je onaj, koji je uklinjao, mogao da razriješi magijske okove i da ukletvu učini ništetnom, ako bi protivnik nadoknadio štetu ili udovoljio zahtjevima, što su se nanj stavljali. To bi se tako učinilo, da bi se izbrisalo ono, što se je na pločicu napisalo bilo, a moglo se je učiniti kod defiksija, koje se odnose na parnice, krađu, pronevjerjenje, krivu mjeru, ogovaranje, trovanje, ubijanje i t. d., za koje se znade, da su se na javnom mjestu izlagale, da ih oni, kojih su se ticale, mogu čitati. Ako je pločica već bila skrivena u kakovom grobu ili drugom nepristupnom mjestu, onda bi se napisala nova pločica, kojom se je ono, što je na prvoj napisano bilo, proglasilo ništetnim. Ako je žrtva doznala, da ju je netko ukleo i gdje se odnosna pločica nalazi, mogla je i sama djelovanje da anulira izbrisav ili cijeli napis ili barem svoje ime. Za slučaj, kada je netko predmnijevao, da bi ga tko mogao ukleti, mogao si je pomoći sa t. zv. *ἀποτροπαί*, *ἀποπομπαί*, remedia, phylacteria ili sličnim sredstvima ili sa protudefiksijama, koje su protivnikovu snagu uništavale.

Iz defiksionih pločica se vidi, što su sve morali da znadu oni, koji su ih sastavljali, naime ukletvene formule, zazivanje prikladnih božanskih bića, poredanje napisa, ephesia grammata, barbara onomata, characteres i magijske znakove, vještinu u takovom pisanju, da se pismo jedva može da vidi i pročita, pa uz to poznavanje magijskoga rituala. Kako je zakonodavstvo nemilosrdno progonilo one, koji su se u magiju razumjevali, a bilo se i bojati, da bi se oni, protiv kojih se postupalo, mogli da osvete, to oni, koji su uklinjali obično nisu zabilježili svoga imena, kako se nebi za nje doznalo i moglo ih na odgovornost pozvati. Iznimku čine neke erotične defiksije, jer ljubav i mržnja obično ne misle na posljedice. Nema sumnje, da je u doba cvjetanja grčke i rimske kulture bilo knjiga sa magijskim formulama, odakle bi se za svaki pojedini slučaj prikladni tekstovi crpili. Takove zbirke tekstova sačuvala su se u nekim egipatskim papyrima, ali na nje upućuju i česte pogreške na pločicama, gdje se n. pr. katkada rabi mjesto muškoga roda ženski ili obratno, spominju ljudi a radi se o konjima, rabi gramatički pogriješan padež za osobu, koja se uklinje i t. d. Vanredno često dolaze ortografske, gramatičke, jezične ili dijalektičke pogriješke. Sve to dokazuje, kako su magi, vračare, i oni drugi ljudi, koji su se sličnim poslom bavili, najčešće bili čeljad veoma niske ili skoro nikakove naobrazbe. Kadkada je praznovjerje naravno zahvatilo i u najodličnije krugove.

Kod ukletvenih ceremonija, što su ih magi izvršavali, rabili su osim olovnih pločica, na koje su se ukletve napisale, još i kipići, koji su prikazivali odsuđenu žrtvu. To su bili surovo izrađeni neodjeveni likovi sa svezanim rukama, od kojih se je tek nekoliko primjeraka od olova i pečene zemlje sačuvalo. Po svjedočanstvu starih pisaca načinjali bi ih i od sukna i voska, ali se takovi nisu sačuvali. Na ovakvim likovima mogao je onaj, koji je koga uklinjao, simbolički sav svoj gnjev da iskali, što ga je gojio protiv svoga protivnika. Da se je zaista tako postupalo, do-

kazuje jedna olovna figurica iz jednoga attičkoga groba, kojoj su ruke i noge svezane, glava nožem odsječena a u prsa i trbuh zabijen po jedan bronsan čavao. Čini se, da su se likovi iza ceremonije veoma često spalili ili u vodu bacili, da se simbolički nagovjesti slična tragična i nasilna smrt, koja se je protivniku želila. To će biti razlog, zašto se je takovih likova tako malo našlo, jer primitivnè likove od krpa, voska, zemlje ili olova nije bilo teško napraviti, pa su se u defiksijone svrhe sigurno u velikom broju načinjale. U jednom pariškom papyru¹), u kojem se nalaze popisane razne magijske ceremonije, opisuje se u odlomku *φιτροκατάδεσμος* postupanje sa dva zemljana lika, od kojih je jedan demon mrtvacu, u čiji se grob imaju poslije obje figurice da sakriju, a drugi lik ljubljene ženske osobe, koja se ima da urekne, a kojoj su ruke na krstima svezane. Demon mrtvacu, nazvan Ares, mačem udara po plećima ovaj drugi lik a onaj, koji uklinje, zabija u njega 13 bronsanih čavala i to jedan najprije kroz glavu, zatim dva u uši, dva u oči i t. d. govoreć uz to svaki put riječi: probijam ti taj i taj dio tijela, da se nikoga ne sjećaš osim mene jedinoga. Drugi jedan papyrus Anastasy u Londonu (st. 304—369) ima propise za pisanje defiksija.

Po svjedočanstvu starih pisaca i jedne defiksijone pločice (Audollent 210) baratali su stari magi kao i današnji vračari i predmetima, koji su žrtvi pripadali, kao n. pr. kosom, odstrišcima od nokata i krpicama od odjeće. Tekar onda, kada nije bilo takovih stvari, načinio bi mag lik osobe ili bi ga nacrtao na samu pločicu. Nacrtale bi se uklete osobe ili konji, cirkus ili njegov koji dio, sprave za mučenje (lanac, kvake, lojtra), bogovi, što su se zazivali i aveti, koje su imale da izvrše paklenu osvetu. Katkada je mjesto čovječjega lika rabio od zemlje načinjen životinjski lik ili se je živa životinja (mačka ili pijetao) mjesto protivnika mučila i žrtvovala. Ovakovo postupanje vidi se n. pr. iz teksta velikoga pariškoga čarolijskoga papyra²).

Dr. Jos. Brunšmid.

¹ Wessely u Denkschr. bečke akademije. Phil. ² Wessely n. m. str. 119. st. 2943. i sl.
hist. Kl. XXXVI. str. 52. st. 296 i sl.